

Е. П. ІВАНЧЕНКО,
здобувач Інституту законодавства
Верховної Ради України

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

В даній статті автор досліджує сучасний стан нормативно-правової бази авторського права і суміжних прав в Україні, розглядає проблеми пов'язані з захистом даних прав, зокрема, законодавчого регулювання і практики його застосування.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право і суміжні права, вітчизняне законодавство.

В данной статье автор исследует современное состояние нормативно-правовой базы авторского права и смежных прав в Украине, рассматривает проблемы, связанные с защитой данных прав, в частности законодательного регулирования и практики применения.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, авторское право и смежные права, отечественное законодательство.

In this article author examines the modern state of regulatory framework of copyright and related rights in Ukraine, considers issues relating to the protection of those rights, including legal regulation and practice of its application.

Key words: intellectual property, copyright rights, related rights, domestic legislation.

Приєднання України до Світової організації торгівлі, прагнення інтегруватися в європейські міжнародні структури вимагає від України гармонізації законодавства і, зокрема, законодавства про авторське право та суміжні права, приведення його до міжнародного рівня.

Актуальність дослідження сучасного стану українського законодавства про авторське право і його практичний аналіз зумовлена новітніми тенденціями у сфері соціальних і економічних відносин, а також інформатизації, з огляду на яку міжнародний механізм охорони авторських прав зазнав ряд істотних змін, чого не можна сказати про вітчизняне законодавство з питань авторського права та суміжного права, яке й досі, по суті, знаходиться на рівні 2001 року – року, коли була ухвалена нова редакція Закону України «Про авторське право та суміжні права»¹.

Проблемним питаннями авторського права та суміжних прав в різних аспектах приділяють увагу М. Федотов, В. Медведєв, П. Самуельсон, О. Ананьєва, Б. Андреев, С. Ботуз, С. Довгий, В. Дроб'язко, Є. Вагонов, О. Єрмоленко, О. Калятін, А. Керевєр, О. Підпригора, О. Святоцький, В. Понікаров, К. Леонтьєв, А. Сергєєв, В. Терлецький, А. Туркін, Л. Подшибіхін, Е. Халіпова, П. Друкер, Б. Твісс, С. Брю та інші вітчизняні і зарубіжні науковці.

Метою цієї статті є проведення дослідження сучасного стану нормативно-правової бази авторського права та суміжних прав, розгляд проблем, пов'язаних із захистом даних прав в Україні, зокрема законодавчого регулювання авторського права та суміжних прав, і практики його застосування.

В процесі гармонізації національного законодавства зі світовими стандартами Україна створила національну систему охорони інтелектуальної власності, дієвість якої потребує подальшої оптимізації. Система охорони інтелектуальної власності в Україні знаходиться на завершальній стадії формування, але її ефективність гальмується недостатнім правовим регулюванням відносин інтелектуальної власності, нерозвиненим ринком інтелектуальної власності, недосконалим розвитком органів регулювання діяльності у цій сфері, відсутністю системи знань та інформації, недостатнім рівнем правової свідомості й культури. У населення в умовах обмеженої платоспроможності та низького рівня правосвідомості виникають потужні стимули до придбання і споживання продукції, виготовленої з порушенням прав інтелектуальної власності. Рівень правопорушень у сфері авторського права і суміжних прав все ще залишається високим, що дає підстави для звинувачень України в низьких стандартах охорони інтелектуальної власності. Характерною рисою системи охорони інтелектуальної власності в Україні є поступовий розвиток у напрямку приведення економічних і правових механізмів охорони у відповідність до міжнародних стандартів і розширення кола об'єктів інтелектуальної власності. Особливість національного правового регулювання України у сфері інтелектуальної власності полягає в тому, що національне правове поле характеризується недостатнім рівнем охорони прав інтелектуальної власності. Законодавчій базі притаманні недоліки. Розбудова національного законодавства України має відбуватися насамперед у напрямку забезпечення власників інтелектуальної власності належною охороною їх прав.

Охорона інтелектуальної власності, встановлена на оптимальному рівні (забезпечення охорони як прав власників інтелектуальної власності, так і інтересів суспільства), є передумовою конкурентоспроможності України та її успішної інтеграції в глобальну економіку. Розв'язання національних проблем охорони сприятиме стимулюванню авторів та винахідників до здійснення інноваційної діяльності, покращенню міжнародного іміджу України, надходженню інвестицій, підвищенню ефективності національної економіки та в цілому – прискоренню економічного розвитку нашої країни.

Так, за роки незалежності України було прийнято і введено в дію низку законодавчих актів, присвячених праву інтелектуальної власності. Основним спеціальним Законом у цій сфері є Закон «Про авторське право та суміжні права»². Закон вступив в дію з дня опублікування — з 23 лютого 1994 р. Не менш важливим було прийняття таких законодавчих й нормативних актів, як постанови Кабінету Міністрів України № 784 «Про мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів літератури й мистецтва»³ та постанови № 532 «Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури й мистецтва»⁴, що регулюють окремі питання захисту авторських прав.

Важливим кроком для України стала ратифікація в листопаді 1994 р. Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, цим самим узявши на себе зобов'язання продовжити удосконалення захисту прав інтелектуальної власності для забезпечення належного рівня їх охорони⁵.

Україна, будучи членом ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій приєдналася до майже всіх міжнародно-правових актів у сфері права інтелектуальної власності і взяла на себе обов'язок виконувати їх. Зокрема, вагоме значення для захисту авторського права та суміжних прав відіграють такі міжнародні нормативно-правові акти, як Бернська конвенція «Про охорону літературних і художніх творів»⁶ та Всесвітня конвенція «Про авторське право».

З прийняттям нової Конституції України з червня 1996 р. основні норми авторського права щодо прав на творчу роботу і на результати цієї роботи, щодо захисту інтелектуальної власності, захисту моральних і матеріальних прав автора стали конституційними нормами.

Революційні зміни в національному законодавстві України з питань авторського права і суміжних прав відбулися в 2001 р. з ухваленням нової редакції Закону України «Про авторське право та суміжні права», який можна вважати найважливішою і прогресивною подією в галузі захисту авторського та суміжних прав в Україні. Прийняття Закону про авторське право відбувалося в складних умовах, до його прийняття Верховною Радою Президент двічі накладав на нього вето. Його остаточний текст було підготовлено в тісній співпраці з міжнародними організаціями з питань прав інтелектуальної власності, на той час він відображав найбільш сучасні і прогресивні міжнародні стандарти в цій галузі, в тому числі відповідав вимогам Угоди TRIPS. Його основні положення:

- поширення ретроактивного захисту стосовно авторських прав;
- запровадження вперше ретроактивного захисту на суміжні права;
- скасування відомого застереження щодо суспільного надбання, зробленою Україною під час її приєднання до Бернської Конвенції;
- надання національного режиму захисту іноземним виробникам фонограм шляхом внесення змін до документа про вступ України до Женевської Конвенції;
- значне посилення захисту власників прав шляхом запровадження ряду профілактичних заходів, в тому числі участі власників прав у перевірках, а також надання судам прямих підстав для винесення ухвал про застосування тимчасових засобів захисту за їх власною ініціативою або за ініціативою власника прав ще до подання цивільно-правового позову;
- запровадження більшої прозорості, яка вимагає опублікування інформації про порушення авторського права, а також про винесення відповідних судових рішень.

З 1 січня 2004 р. з набранням чинності Цивільним кодексом України, глава 36 якого присвячена авторському праву, до авторських відносин застосовано правила, які мають загальний характер і регулюють цивільно-правові відносини, тобто авторське право згідно зі статтями 433–448 цього кодексу є складовою частиною цивільного права⁷, не зважаючи на ухвалення 23 грудня 1993 р. спеціального нормативно-правового акта – Закону України «Про авторське право і суміжні права».

До авторського законодавства входять також окремі статті кодексів, присвячених загалом регулюванню інших суспільних відносин. Зокрема, ст. 179

Кримінального кодексу України та ст. 51, 164 Кодексу про адміністративні правопорушення передбачають кримінальну та адміністративну відповідальність за порушення авторських і суміжних прав.

У сфері правового регулювання відносин в галузі авторського права та суміжних прав діє ціла низка нормативно-правових актів⁸. Узагальнюючим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про авторське право і суміжні права». Основне достоїнство цього Закону в тому, що він максимально наближений до вимог ринкової економіки в сучасних умовах. Законом уперше передбачено охорону суміжних прав. Твори науки, літератури і мистецтва, нарешті, визнані товаром, з приводу якого можуть вчинятися цивільно-правові правочини. До мінімуму зведено випадки бездоговірного використання творів. Структура Закону дозволяє легко орієнтуватися у правовому матеріалі, практично виключає дублювання норм і розкриває всі основні аспекти правового регулювання в галузі авторських та суміжних прав. Проте Закон не позбавлений окремих помилок і вад. Передусім звертає на себе увагу нечіткість формулювання окремих норм та прогалини. Так, Закон не містить поняття «колективний твір». Немає в ньому і визначення твору, створеного спільною працею співавторів. Між тим це різні твори, що вимагає відповідного правового визначення⁹.

Загалом у нормативно-правовій базі авторського права та суміжних прав України можна виділити такі основні проблеми:

- неузгодження між собою національних актів, що регулюють або пов'язані із сферою авторського права і суміжних прав, зокрема положень Цивільного кодексу та Закону України «Про авторське право і суміжні права»;
- існування розбіжностей чинних нормативно-правових актів з питань авторського права та суміжних прав з актами законодавства Європейського Союзу щодо охорони і захисту авторського права та суміжних прав, а саме відповідних Директив ЄС у сфері авторського права і суміжних прав;
- правова невизначеність багатьох ключових понять (наприклад, відсутнє законодавче визначення поняття *твору* та понять, що стосуються глобальної мережі Інтернет);
- законодавство не передбачає здійснення контролю за діяльністю організацій колективного управління; не визначено порядок створення та ліквідації, критерії постановки організацій на облік, організаційно-правові форми їх утворення.

Відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» Україна має привести законодавство України у сфері авторського права і суміжних прав до вимог актів законодавства Європейського Союзу шляхом узгодження відповідних положень чинного законодавства між собою, удосконалення системи колективного управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав. Для вирішення даного питання необхідно оновити національне законодавство з питань авторського права та суміжних прав, узявши за основу норми міжнародних стандартів. На думку деяких вчених, для вирішення даного питання необхідно провести кодифікацію у сфері інтелекту-

альної власності. Так, ще в 2004 р. поданий проект Кодексу України про інтелектуальну власність до Верховної Ради України, але, на жаль, він був відхилений через низку влад і протиріч. Інший шлях вирішення даного питання – це внести необхідні зміни до національного законодавства з питань авторського права і суміжних прав єдиним законопроектом. Таким законопроектом міг бути так і не прийнятий Верховною Радою проект Закону України «Про внесення змін в деякі закони України щодо авторського права і суміжних прав»¹⁰, який враховує сучасні тенденції правового регулювання об'єктів авторського права. Крім того, законопроект погодив би між собою національні акти, що регулюють або пов'язані зі сферою авторських і суміжних прав, та удосконалив би відносини, пов'язані з використанням і охороною прав інтелектуальної власності на літературні, художні та інші твори, а також на виконання, відеограми і програми мовлення.

Таким чином, незважаючи на приєднання України до Світової організації торгівлі та її прагнення інтегруватись в європейські міжнародні структури, національне законодавство з питань авторського права та суміжних прав все ще не є досконалим і, по суті, залишається на рівні 2001 року, коли було внесено зміни до Закон України «Про авторське право і суміжні права». Зрозуміло, що для побудови єдиного економічного і правового простору в майбутньому та забезпечення економічного і соціального прогресу країни необхідні зміни у вітчизняному законодавстві з питань авторського права та суміжних прав, необхідне приведення його до вимог міжнародно-правових актів. Але, рухаючись вузькому напрямку, не слід забувати, що наша музика, наша культура, наша наука і наш економічний добробут залежить від тонкого балансу між ідеями, які контролюються, та ідеями, які є вільними, між інтелектуальною власністю та суспільним надбанням¹¹.

1. За винятком деяких змін, що були внесені в Закон України «Про авторське право та суміжні права» в 2003 р. Законами N850-IV від 22.05.2003 та N1294-IV від 20.11.2003. 2. Про авторське право та суміжні права. Закон України від 23 грудня 1993 р. N 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64. 3. Про мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів літератури і мистецтва: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 листопада 1994 р. N 784. – Інтернет-ресурс. Сайт Верховної Ради України. Режим досвіду: <http://zakon.rada.gov.ua>. 4. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 1995 р. N 532. – Інтернет-ресурс. Сайт Верховної Ради України. – <http://zakon.rada.gov.ua>. 5. Закон України від 10 листопада 1994 р. «Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 415. 6. *Еремін А. В.* Изменение роли Бернской конвенции в международной охране авторских прав // Гражданин и право. – 2006. 7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356. 8. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV; Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 80731-X; Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-III; Закон України «Про театри і театральну справу» від 31 травня 2005 р. № 2605-IV; Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» від 17 січня 2002 р. № 2953-III; Закон

України «Про приєднання України до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право» від 20 вересня 2002 р. № 2733-III; Закон України «Про приєднання України до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми» від 20 вересня 2001 р. № 2732-III; Закон України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» від 23 березня 2000 року № 1587-III; Закон України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 р. № 9/98-ВР; Закон України «Про професійних творчих працівників і творчі союзи» від 7 жовтня 1997 р. № 554/97-ВР; Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР; Закон України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» від 18 липня 1997 р. № 485/97-ВР; Закон України «Про видавничу справу» від 05.06.1997. – № 318/97-ВР; Закон України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР; Закон України «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 р. № 74/95-ВР; Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР; Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР; Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII; Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 25 червня 1993 р. № 3759-XII; Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. № 3322-XI; Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII; Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII; Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. № 697-XII; постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір»; постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 71 «Про затвердження розміру винагороди (роялті) за використання опублікованих з комерційною метою фонограм і відеограм та порядку її виплати»; постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав»; постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 р. № 992 «Про розмір відрахувань виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких у домашніх умовах можна здійснити відтворення творів і виконань, зафіксованих у фонограмах і (або) відеограмах»; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності Державного департаменту інтелектуальної власності» від 17.05.2002 р. № 674; наказ Міністерства освіти і науки України, Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Державної податкової адміністрації України від 24.11.2003 р. № 780/123/561 «Про затвердження Порядку здійснення відрахувань виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких в домашніх умовах можна здійснити відтворення творів і виконань, зафіксованих у фонограмах і (або) відеограмах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 12.12.2003 за № 1153/8474; наказ Міністерства освіти і науки України від 25.07.2003 р. № 503 «Про затвердження Порядку визначення уповноважених організацій, які здійснюватимуть збирання і розподіл між суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав коштів від відрахувань (відсотків) виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких у домашніх умовах можна здійснити відтворення творів і виконань, зафіксованих у фонограмах і (або) відеограмах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15.08.2003 р. за № 717/8038; наказ Міністерства освіти і науки України від 21.05.2003 р. № 311 «Про затвердження Порядку обліку організацій колективного управління та здійснення нагляду за їх діяльністю», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 04.06.2003 р. за № 436/7757; наказ Міністерства освіти і науки України від 21.05.2003 р.

№ 309 «Про затвердження Порядку визначення уповноважених організацій колективного управління», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 04.06.2003 р. за № 437/7758. **9.** Підпригора О. О. Законодавство України про інтелектуальну власність. – Х.: Фірма «Консул», 1997. **10.** Про внесення змін в деякі закони України відносно авторського права і суміжних прав. Законопроект від 17.02.2009 року // Інтернет ресурс. Сайт Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. **11.** *James Boyle*. The Public Domain: Enclosing the Commons of the Mind -2009.